

Lessen in levenslust. Over Giacomo Casanova

'Het geluk is een nieuw idee in Europa', onthulde Saint-Just op 3 maart 1794 te Parijs aan de leden van de Conventie, het toenmalige Franse parlement. Hij overdreef, want als de denkers en schrijvers van de achttiende eeuw ergens door werden geobsedeerd, dan was het wel door het geluk. In 1794 had dat niets nieuws meer. Dank zij de kritische geest van de Verlichting was de aarde niet langer een tranendal waaruit alleen het christendom verlossing kon bieden. Al in de *Encyclopédie* stond te lezen dat de natuur de mens het geluk als een 'wet' had voorgeschreven en in de Amerikaanse Onafhankelijkheidsverklaring van 1776 werd de pursuit of happiness zelfs tot de onvervreembare rechten van de mens gerekend.

De vraag is alleen wat er onder dat geluk moest worden verstaan.

Wat Saint-Just (met Robespierre een van de meest fanatieke leiders van de Franse Revolutie) eronder verstond, wist zijn gehoor maar al te goed. Het bevond zich al bijna twee jaar in de greep van de jacobijnse Terreur, die de Franse natie met Spartaanse tucht en de steun van de guillotine een 'bonheur de la vertu' trachtte bij te brengen. Tevergeefs, zoals we nu weten. En hoeveel we ook aan de Franse Revolutie te danken hebben, tegenwoordig denken we bij het woord geluk toch liever aan een ander ideaal, dat er minder deugdzaam, minder abstract en ook minder pretentius uitziet.

Om het te vinden is het niet nodig de achttiende eeuw te verlaten. Alleen moeten we dan eerder kijken naar de jaren vóór 1789, toen het geluk minder met deugd dan met genot werd geassocieerd. Het gaat om een geluk dat zich heel goed thuisvoelde in de aristocratische wereld van het Ancien Régime, waaraan de Franse Revolutie voorgoed een einde zou maken. In de libertijnse romans van 'mondaine' schrijvers als Duclos, Dorat en Crébillon fils en in de - deels apocriefe - memoires van adellijke losbollen als de maarschalk de Richelieu, de hertog de Lauzun en de graaf de Tilly treft men er de sporen van aan. Maar het meest tastbaar is het bewaard gebleven op de meer dan drieduizend bladzijden van Casanova's *Histoire de ma vie*.

Voor Du Perron was Giacomo Casanova (1725-1798) 'een ideaal in de literatuur'. In zijn *Cahiers van een lezer* schreef hij: 'Zich eerst volkomen uitleven, en dan op 70-jarige leeftijd al het verwerkte op schrift brengen, het is wonderbaarlijk'. Casanova zou het volkomen met hem eens zijn geweest, want in een brief aan zijn vriend Opiz uit 1791 kunnen we lezen: 'Ik schrijf "mijn leven" om me aan het lachen te maken, en dat lukt me uitstekend. Ik schrijf dertien uur per dag, die voorbijgaan als dertien minuten. Wat een genot om zich het genot te herinneren!'

Toch waren de omstandigheden waaronder hij zijn herinneringen op schrift stelde wel wat minder rooskleurig dan men uit dit briefcitaat zou kunnen opmaken. Sinds september 1785 verbleef Casanova als bibliothecaris van de graaf von Waldstein in het Tsjechische Dux (tegenwoordig Duckcov), ver van zijn geboortestad Venetië, waaruit hij twee jaar tevoren na de publikatie van een satirisch pamflet tegen een vooraanstaand patriciër was verbannen. Naar zou blijken: voorgoed.

Hoewel de graaf hem met alle egards behandelde, voelde Casanova zich niet thuis in zijn nieuwe omgeving. Uit het schitterende portret dat een andere machtige

vriend, de prins de Ligne, naderhand over hem heeft geschreven weten we hoe hij kon mopperen over het gebrek aan eerbied bij het personeel; hij maakte ruzie met de kok over de kwaliteit van de koffie en de macaroni, hij ergerde zich aan de honden van de graaf die hem met hun geblaf uit de slaap hadden gehouden, en hij beklagde zich over zijn ouderdom. 'Ik zou graag een arm en een been geven als ik morgen wakker zou worden in de mooie leeftijd van vijfentwintig', bekende hij in een andere brief aan Opiz. Alleen wanneer hij aan zijn memoires werkte viel de last der jaren van hem af.

Wie dat wil kan van Casanova (die op zijn oude dag meer van zijn fox-terriër hield dan van de vrouwen) een tragisch of zelfs lachwekkend personage maken. Zelf zou hij er niet van hebben opgekeken, gezien zijn overtuiging dat een oude man 'de hele natuur' tot vijand heeft. Maar zo'n zienswijze doet geen recht aan de bijzondere kwaliteit van de memoires, waaruit Casanova nu juist naar voren komt als misschien wel het minst tragische personage dat de wereldliteratuur heeft voortgebracht. De bejaarde misantroop die in Dux de pen voerde (Casanova 'verafschuwde' en 'verachtte' naar eigen zeggen de menselijke soort) vertelt zonder een spoor van rancune over de avontuurlijke jaren van zijn jeugd. Verder dan 1774 is hij dan ook niet gekomen, want: 'vanaf mijn vijftigste kan ik alleen treurige zaken verhalen'.

***

Aan dit maatgevoel is het ongetwijfeld te danken dat zijn tekst - nog altijd - zo'n benijdenswaardige indruk maakt van lichtheid, souplesse en inderdaad: geluk. Casanova's *Histoire de ma vie* is één grote, feestelijke verzameling lessen in levenslust, waarin voor het sombere noodlot geen opvallende plaats is ingeruimd. Een zeer innemend trekje is dat hij altijd en overal de verantwoordelijkheid voor zijn eigen daden op zich neemt. Hij wenste zijn herinneringen niet (zoals Rousseau) 'belijdenissen' te noemen, want, zo schreef hij opnieuw aan Opiz, 'ik heb nergens spijt van'.

In zijn memoires is Casanova een optimist, met een hartgrondige afkeer van het 'pessimistengebroed'; maar van zo iets als een geloof in de Vooruitgang (het paradepaard van sommige Verlichtingsfilosofen) is bij hem geen spoor te bekennen. Wel spreekt hij in het voorwoord bij zijn levensverhaal zijn vertrouwen uit in de Voorzienigheid, waarin hij naar eigen zeggen altijd is blijven geloven. Maar dat blijkt in de praktijk ook een handig alibi te zijn voor zijn eigen ondernemingslust. Als het erop aankwam, vertrouwde Casanova alleen op zichzelf. Daar lag de werkelijke bron van zijn optimisme, dat zich dan ook niet of nauwelijks tot de rest van de mensheid uitstreekte. In zijn memoires beroemt hij zich erop de wereld te hebben leren kennen 'door haar te bestuderen in het harde boek van het leven' en wat hij daar had gelezen verleidde hem niet tot overdreven illusies.

Casanova had al vroeg begrepen dat het in de 'jacht op het geluk' (om met zijn bewonderaar Stendhal te spreken) aankwam op persoonlijke kwaliteiten als moed, wilskracht, energie en niet te vergeten hartstocht. Enig vooropgezet plan lag daar niet aan ten grondslag. In het bedoelde voorwoord maakt hij gewag van de 'systematische

stysteemloosheid' die zijn leven had geregeerd. Zijn enige principe was altijd geweest 'mee te waaien met de wind' en - vult men stilzwijgend aan - onderweg met alles wat hij tegenkwam zijn voordeel te doen.

Zoals iedereen weet is Casanova veel vrouwen tegengekomen. Net als de markies de Sade en Don Juan heeft hij zijn naam geleend aan een tijdloos 'type', dat van de lichtzinnige en elegante verleider wiens hoofd alleen van vrouwenvlees is vervuld. Uit zijn memoires kunnen we opmaken dat de meeste vrouwen die hij tegenkwam zijn verleidingskunsten niet wisten te weerstaan; zijn intimiteiten bleken zelden ongewenst.

Menigeen heeft zich, jaloers of leergierig, gebogen over de vraag waaraan Casanova's succes bij de andere sekse te danken was. Vast staat dat hij een mooie man is geweest, met een olijfkleurige huid en een voor die tijd uitzonderlijke lengte van bijna één meter tachtig. Ook hoeft niet te worden getwijfeld aan zijn ongewone viriliteit. Egoïstisch was hij *in eroticis* evenmin, want 'het zien van het genot dat ik gaf, vormde altijd viervijfde van het mijne'. Maar doorslaggevender is waarschijnlijk een ander soort vrijgevigheid geweest: op de vrouwen die hij begeerde, regende het altijd cadeautjes en kostbare attenties. Bovendien, zo voegt zijn biograaf J.Rives Childs hier aan toe, legde Casanova veel nadruk op de 'geestelijke kant' van een verhouding: hij praatte met de vrouwen met wie hij naar bed ging, hij stelde belang in hun verhalen en hun problemen, en hij was nooit te beroerd hen met raad en daad ter zijde te staan.

Daarnaast krijgt men uit zijn memoires de indruk dat Casanova's vele successen eenvoudigweg voortvloeien uit het feit dat hij zelden of nooit een gelegenheid onbenut liet. Alle meisje en vrouwen die er een beetje leuk uitzagen (want schoonheid was wel een vereiste, al deinsde hij ook voor een curiositeit als een gebochelde geliefde niet terug) konden rekenen op zijn begerige aandacht. Het was voor hem bijna een vorm van beleefdheid, alsof hij het aan de eer van een vrouw verschuldigd was een poging te doen haar te verleiden. Aandoenlijk is zijn spijt wanneer hij wegens syfilis, voor Casanova een regelmatig terugkerend bedrijfsongeval, een aantrekkelijke huishoudster niet met de vereiste attenties kan belagen. Het typeert hem dat hij niet in de eerste plaats zijn gemiste kans betreurt, maar met de bekentenis komt: 'Ik kon het niet verdragen dat zij zou denken dat ik koel of onbeleefd was'.

Een andere oorzaak van zijn succes moet de geweldige moeite zijn geweest die hij zich soms getroostte, ook wanneer er nauwelijks hoop bestond om de begeerde 'bloem' te kunnen 'plukken' - zoals het in zijn discrete idioom wordt genoemd. Zelden was dat een beletsel toch een poging te wagen. Zo beschrijft hij in het eerste deel van zijn *Histoire de ma vie* hoe hij zijn best heeft gedaan een 'verrassend mooie' Griekse slavin voor zich te winnen, die hij tijdens een verplichte quarantaine in Ancona ontwaart in het gevolg van een Turkse koopman. Na door middel van een briefje haar aandacht te hebben getrokken, voert hij met haar via een gat in zijn balkon nachtelijke conversaties die al gauw uitlopen op - gezien de omstandigheden helaas zeer beperkte - handtastelijkheden. Ook vergroting van het gat helpt niet afdoende, maar, schrijft Casanova: 'Hoewel onze genietingen steriel waren, ze hielden ons bezig tot de dageraad'.

Ongetwijfeld heeft het spel van de verleiding hem minstens zoveel genoeg

bezorgd als de bekroning ervan - die overigens meestal níet uitbleef; ook de Griekse slavin moet er in een volgend hoofdstuk alsnog aan geloven. Merkbaar en nog altijd aanstekelijk is het plezier waarmee hij zijn talloze intriges (die evenzeer getuigen van inventiviteit als van een meedogenloos soort vasthoudendheid) op papier uit de doeken doet. Lust ging bij hem steeds gepaard met gretige nieuwsgierigheid en met de behoefte zichzelf telkens weer op de proef te stellen, én te bewijzen. Dat verklaart ook de noodzaak om zich met véél vrouwen in te laten.

Casanova moet moeiteloos verliefd zijn geworden; hij behoorde tot het betrekkelijk zeldzame genre van de `sentimentele' libertijn en was als zodanig het tegendeel van een Don Juan. Maar die verliefdheid wist hij ook weer even moeiteloos kwijt te raken. Hoewel het liefdesverdriet hem niet onbekend was (de herinnering aan `Henriëtte', een van zijn dierbaarste vriendinnen, kan hem jaren later nog vochtige ogen bezorgen), blijft het gemak waarmee hij de ene vrouw voor de andere inruilt verbluffend.

De liefde op zichzelf beschouwde hij als `een soort waanzin', een `goddelijk monstrum dat alleen in paradoxen kan worden omschreven', maar uit een andere - allerminst paradoxale - uitspraak blijkt ook een grote nuchterheid: `Als er liefde in het spel is, zijn beide partijen gewoonlijk de dupe'. De vele vrouwen die hij had bedrogen gaven hem daarom geen serieuze gewetensbezwaren. Zelf was hij ook altijd het slachtoffer van `vrouwelijke list' geweest en dat hij dat nu - op het moment waarop hij zijn memoires schreef - niet meer was, kon hij alleen maar betreuren.

***

Casanova's memoires worden vaak alleen gelezen om hun vrijmoedige erotische passages. Daaraan hebben ze ook van meet af aan hun pikante reputatie te danken. Toen de memoires voor het eerst - in 1822 - in druk verschenen, bekende Heinrich Heine: `Ik zou dit boek nooit aan een vrouw aanbevelen, maar wel aan al mijn vrienden'. In de tekst nemen de scabreuze beschrijvingen inderdaad een opvallende plaats in, maar al met al beslaan ze slechts een gedeelte van het geheel. De vele veroveringen begeleiden Casanova's avontuurlijke zwerftochten door het Europa van vóór de Franse Revolutie, die op zichzelf evenzeer de moeite waard zijn. Want weinig deuren zijn voor de `chevalier de Seingalt', zoals hij zich na 1759 op eigen gezag liet noemen, niet opengestaan - ook wanneer erachter geen gevulde sponde op hem stond te wachten.

Op die wereldse successen was hij nauwelijks minder trots dan op de vele vrouwen die hij in zijn armen had gesloten. En niet ten onrechte. Casanova was een man van eenvoudige komaf; zijn vader en moeder waren toneelspelers, een beroep dat in de achttiende eeuw een twijfelachtig aanzien genoot. Desondanks is hij erin geslaagd door te dringen tot de hoogste kringen van zijn tijd.

Hij verkeerde met edellieden, met bisschoppen, met vorsten, met ministers. Hij werd in audiëntie ontvangen door de paus, van wie hij op speciaal verzoek toestemming kreeg `alle verboden boeken' te lezen. Hij ontmoette zowel Frederik de

Grote van Pruisen als Catherina de Grote van Rusland en maakte naar eigen zeggen op beiden een uitstekende indruk. In Londen sprak hij met dr. Johnson, in Rome met Winckelmann. In Wenen zou hij Lorenzo da Ponte hebben geholpen met het libretto van Mozarts *Don Giovanni*. In Parijs raakte hij bevriend met *philosophes* als d'Alembert, Fontenelle en Voisenon. Bij een bezoek aan Voltaire in Ferney gedroeg hij zich zonder enige bescheidenheid als diens gelijke, ook al moest hij op de vraag van Voltaire met wat voor soort literatuur hij zich bezighield antwoorden: 'Met geen enkele, maar dat zal misschien nog komen. In afwachting lees ik zoveel als ik kan en schep er behagen in de mens te bestuderen door te reizen'.

Op reis bewoog hij zich in een typisch achttiende-eeuwse wereld zonder grenzen, een internationale *monde* die bestond uit salons, boudoirs, theaters, speelzalen en vrijmetselaarsloges, met als geprivilegieerde centra de talrijke Europese hoven. Tegelijkertijd stond hij echter met één voet in een andere, al even internationale schaduwwereld van avonturiers, spionnen, oplichters en charlatans, waar hij de collega was van beroemde én beruchte tijdgenoten als Cagliostro, de graaf de Saint-Germain, Ange Goudar en de chevalier d'Eon. Achter Casanova's elegante façade ging het nodige schuil dat het daglicht niet kon velen. Meer dan eens kwam hij in aanraking met de politie, moest hij vluchten voor zijn schuldeisers of werd hij - meestal voor korte duur - opgesloten in de gevangenis. Van de elite, die hij met zijn charme en eloquentie bekoorde, heeft hij daarom nooit helemaal deel uit gemaakt.

Maar hij wist haar wel met succes te exploiteren. Ook dat behoorde tot zijn 'jacht op het geluk', want voor zijn escapades was steeds veel geld nodig, dat hij loskreeg van gefortuneerde weldoeners of dat hij op eigen kracht moest verdienen: aan de speeltafel, met het organiseren van loterijen of via andere - dikwijls schimmige - financiële transacties. Het meest effectief bleek zijn vaardig gebruik van de kabbala, waarmee hij voorgaf als een waarachtig orakel de toekomst te kunnen voorspellen. Lichtgelovige zielen wist hij op deze manier aanzienlijke sommen gelds afhandig te maken, terwijl hij in Parijs de schatrijke en hevig in occulte zaken geïnteresseerde markiezin d'Urfé zo gek kreeg te geloven dat hij in staat was haar oude ziel naar een fris jongenslichaam te doen verhuizen. Zeven jaar lang hield hij haar aan het lijntje; de winst die het hem opleverde zou bijna één miljoen francs hebben bedragen.

Naar aanleiding van zijn eerste pogingen op dit glibberige pad rechtvaardigt Casanova zijn gedrag met de woorden: 'Bedrog is zonde. Eerlijke list daarentegen is niets anders dan voorzichtigheid: een deugd. Zij lijkt weliswaar op oplichting, maar daar is niets aan te doen. Wie niet in staat is tot deze listigheid, is een dwaas'. Daarbij komt: zijn slachtoffers wilden helemaal niet uit de droom geholpen worden; had hij het geprobeerd, dan zouden ze hem niet hebben geloofd en waren prompt de prooi geworden van een ander met minder scrupules. Onder de *commedia dell'arte* en de *opera buffa*, waaraan Casanova's capriolen zo vaak doen denken, verborg zich een koelbloedig machiavellisme. Maar daarover hoeven we ons niet te verbazen bij iemand die ondanks zijn vele connecties nooit uit het oog verloor dat hij in laatste instantie op zichzelf was aangewezen, in een wereld waarin hij geen vaste, door afkomst of functie verzekerde plaats innam.

We kunnen er - achteraf - alleen maar van profiteren. Want op grond van zijn

ervaringen heeft Casanova van die wereld, zowel van de bovenkant als van de onderkant, een fascinerend panorama geschilderd. In Casanova's *Histoire de ma vie* laat een tijdperk zijn gezicht zien. Zijn memoires vormen een weergalozige portrettengalerij en tevens een even amusante als ontwapenende schelmenroman, waarin de schrijver zich troost en vermaakt met zijn eigen - gelukkige - zelfportret.

***

Tijdens zijn lange *Wanderjahre* door Europa stond Casanova bekend als een 'homme de lettres', ook al was er van publikaties op dat moment nog nauwelijks sprake. Dat lijkt nu een beetje vreemd, maar dat was het minder in de achttiende eeuw, toen literaire reputaties vooral ontstonden in de salons en in de loges en foyers van het theater, waar men zijn *esprit* bewees in de conversatie. Casanova excelleerde in deze kunst, zoals de vele gevatte dialogen in zijn memoires bewijzen. De prins de Ligne schreef over hem: 'Elk woord dat hij uit, is een openbaring en elke gedachte een boek'. Toch heeft zijn grootste verbale talent waarschijnlijk op een ander vlak gelegen: dat van de vertelling.

Wie nu zijn *Histoire de ma vie* leest, kan niet anders dan getroffen worden door de bedrevenheid waarmee Casanova van de vele wonderlijke avonturen die hij heeft beleefd op zichzelf staande verhalen weet te maken, die ook heel goed los van het grote verband zijn te genieten. Daar moet een grondige oefening aan vooraf zijn gegaan. Wat hij in Dux op schrift stelde, was eerst ten overstaan van een aandachtig en nieuwsgierig publiek *verteld*. Uit de memoires zelf kan men opmaken hoe groot de belangstelling is geweest voor wat hij te vertellen had. Vaak waren de avonturen in kwestie al bekend (Casanova haalde tijdens zijn leven meer dan eens de krant), maar het publiek wenste een en ander ook uit zijn eigen mond te vernemen.

Sommige verhalen, met name de meer scabreuze, bereikten ongetwijfeld alleen het oor van enkele medelibertijnen; andere verhalen moesten keer op keer, in elke stad die hij aandeed, opnieuw worden verteld. In het bijzonder geldt dat voor het relaas van zijn spectaculaire ontsnapping uit de *Piombi*, de Venetiaanse staatsgevangenis, waarin hij in 1755-1756 vijftien maanden zat opgesloten. Pas in 1788 zou Casanova zijn verhaal opschrijven en publiceren (*Histoire de ma fuite des prisons de la République de Venise, qu'on appelle les Plombs*), maar een vaste vorm had het al lang voordien aangenomen. In zijn memoires lezen we dat het op de kop af twee uur in beslag nam, en geen minuut minder. Toen de hertog de Choiseul in 1757 om een kortere versie vroeg, kreeg hij nul op het rekest - een weigering die niet alleen typerend mag heten voor Casanova's vaak roekeloze trots (de hertog was destijds Frankrijks minister van buitenlandse zaken), maar ook voor de zorgvuldigheid waarmee hij met zijn verhalen omsprong.

Uit de verteller is ten slotte de schrijver ontstaan die we nog altijd lezen: de schrijver van de memoires. Dat wil niet zeggen dat Casanova niet al heel vroeg met schrijven is begonnen. Aan Voltaire bekende hij in zijn leven misschien wel twee à drieduizend sonnetten te hebben geschreven, waarvan hij er overigens zelf maar een

tiental kon waarderen. Maar dat hij in hetzelfde gesprek ook zei zich nog niet met 'literatuur' bezig te houden, geeft aan welk belang hij aan deze poëzie-productie hechtte. Ook de toneelstukken die hij onderweg schreef, vertaalde of bewerkte, zullen meer als divertissement zijn beschouwd, passend bij een man van de wereld met aristocratische pretenties, dan als de bouwstenen van een serieuze literaire carrière.

Ernst met de literatuur maakte hij pas na 1765, gedwongen door geldnood en een leeftijd (Casanova was toen al veertig) die het reizen zonder thuishaven steeds minder makkelijk verdroeg. Zijn eerste grote publikatie kwam in 1769, een werk in drie delen met als titel *Confutazione della Storia del Governo Veneto d'Amelot de la Houssaie*. Casanova bindt er de strijd aan met een Frans auteur uit de zeventiende eeuw en verdedigt Venetië, zij het niet belangeloos. In zijn memoires kan men lezen waarom hij juist dit boek had geschreven: hij hoopte dat de inquisiteurs van de staat hem - als beloning voor zijn patriotisme - toestemming zouden geven terug te keren naar zijn geboortestad. Na zijn ontsnapping uit de *Piombi* had hij dertien jaar rondgezworven in het buitenland; nu wilde hij zo graag terug naar Venetië dat hij het gevoel had 'nergens anders meer te kunnen leven'.

De inquisiteurs lieten hem vijf jaar wachten. Maar na zijn terugkeer duurde het nog geen tien jaar totdat hij zich opnieuw onmogelijk had gemaakt en moest uitwijken, eerst naar Wenen (waar hij de privé-secretaris werd van de Venetiaanse ambassadeur) en uiteindelijk naar Dux. Gedurende al die jaren heeft Casanova geschreven als een bezetene. In een na zijn dood teruggevonden notitie maakt hij gewag van niet minder dan tweeënveertig titels, die zouden moeten aantonen 'dat ik geen kikker ben in de modderpoel van Apollo'. Niet alle titels zijn teruggevonden, maar de meeste wel, en daaruit blijkt onomstotelijk het vitale belang dat de 'literatuur' in zijn leven was gaan innemen sinds het gesprek met Voltaire.

***

In de achttiende eeuw werd onder literatuur aanzienlijk meer verstaan dan alleen belletrise; een echte 'homme de lettres' bewoog zich met even groot gemak op het gebied van de wetenschap, de filosofie of de politiek. Casanova was wat dit betreft geen uitzondering. Hij schreef toneelstukken, bewerkte buitenlandse romans (om die vervolgens als authentieke historische documenten te presenteren), bedreef theaterkritiek en maakte een Italiaanse vertaling van de *Ilias*; maar hij publiceerde ook een lijvige studie over de contemporaine geschiedenis van Polen, een aanval op Voltaire en diens strijd tegen het christendom, een pamflet over de invloed van de baarmoeder op het karakter van de vrouw, diverse politieke schotschriften (met name over een conflict tussen Holland en Venetië in 1784), een wiskundige verhandeling over de verdubbeling van de kubus en een polemische 'brief' (gericht aan een zekere Leonard Snetlage) over de neologismen waarmee de Franse Revolutie de Franse taal had verrijkt.

Dat deze publicitaire oogst slechts een fractie van zijn interesses bestreek, werd pas na zijn dood duidelijk, toen uit de nalatenschap een massa notities opdook over zulke uiteenlopende kwesties als het lot van Louis XVI, het magnetisme, de genezing van jicht door een melkkuur, het wezen van God, het opzetten van een

zeepfabriek in Warschau en de aanleg van een kanaal voor de scheepvaart tussen Carcassonne en Bayonne. Wie de voor moderne begrippen verbijsterende diversiteit aan onderwerpen beziet, kan begrijpen dat Casanova het (in tegenstelling tot Diderot en d'Alembert) nog heel goed mogelijk achtte dat één man een 'encyclopedie' zou voltooien, zoals hij in een van zijn notities betoogt.

Zo'n encyclopedie heeft Casanova nooit geschreven. Maar onder zijn publikaties bevindt zich wel een boek dat daar enigszins aan doet denken. Het gaat om de in 1788 gepubliceerde roman *Icosaméron*, met zijn vijf delen van in totaal bijna tweeduizend bladzijden Casanova's omvangrijkste werk na de memoires. Anders dan de memoires is de roman nu amper nog te genieten. Men kan moeiteloos meevoelen met de vriend die achter Casanova's rug aan een andere vriend schreef dat wat nu in vijf dikke delen werd uiteengezet beter in een enkel dun boekje had kunnen worden verteld. Maar toch, zonder deze buitensporige omvang zou er méér ontbreken dan alleen de afwezige pagina's. De barokke excessiviteit van Casanova's fantasie en het maniakale van zijn eruditie zouden onzichtbaar zijn geworden.

Toen zijn vriend en correspondent Opiz de roman voor het eerst las, noemde hij die 'un système complet de philosophie et de politique'. Dat is nauwelijks overdreven. Casanova toont zich in zijn *Icosaméron* de gelijke van 'polygrafen' als Louis-Sébastien Mercier en Restif de la Bretonne. Net als zij plaatst hij zich in de marge van de Verlichting, als een laatste - inmiddels ietwat karikaturaal geworden - representant van de *uomo universale* uit de Renaissance. Bij deze veelschrijvers zijn de grenzen tussen fictie en wetenschap volkomen vervaagd. Hun romans bevatten talrijke filosofische, natuurkundige, politieke en theologische uitweidingen; hun wetenschappelijke verhandelingen gaan probleemloos over in pure verzinsels. En alles wordt op eindeloze bladzijden met een onvermoeibare pen aan elkaar geschreven.

In Casanova's *Icosaméron* (de titel slaat op de twintig dagen waarin het verhaal wordt verteld) is de rode draad het verblijf van de hoofdpersonen Edouard en Elisabeth (broer en zus, afkomstig uit het Engeland van de zestiende eeuw) in het binnenste van de aarde, waar zich - net als in Athanasius Kirchers *Mundus subterraneus* uit 1665 - een complete tegenwereld blijkt te bevinden. Casanova ontpopt zich als een ingenieus utopist, want dit rijk in het centrum van de aarde, bewoond door - schrik niet - dertig miljard 'Mégamicres', zou het oorspronkelijke paradijs zijn waaruit Adam en Eva door God waren verdreven.

Deze 'Mégamicres' blijken niet het verschil tussen de seksen te kennen. Al meteen bij hun aankomst, na schipbreuk te hebben geleden in de Maelstrom en in een loden kist door de aardkorst te zijn gezakt, valt het Edouard en Elisabeth op dat zij geen navel hebben; de 'Mégamicres' komen uit het ei en voeden elkaar met de roodkleurige melk uit hun borsten. Het is waar dat het androgyne ideaal bij sommige esoterische sekten in de achttiende eeuw op de agenda heeft gestaan, maar dat uitgerekend Casanova (die aan het verschil der seksen zijn grootste genoegens had beleefd) het hier tot een kenmerk van het paradijs maakt, wekt toch wel enige verbazing.

Vandaar wellicht dat Edouard en Elisabeth ogenblikkelijk incest plegen, zodra ze door hun onderaardse gastheren een moment alleen worden gelaten. In de tachtig

jaren van hun verblijf binnen in de aardbol heeft dit een gigantisch nageslacht tot gevolg. Omdat niemand er veroudert (ook het verschil tussen dag en nacht bestaat niet meer) brengt Elisabeth veertig meisjes ter wereld, die samen met de veertig jongens die zij ook baart, op het moment van hun ouders terugkeer naar het oppervlak van de aarde een populatie van meer dan vier miljoen zielen blijken te hebben voortgebracht. Edouard verwacht dan ook dat de mensen op den duur de macht in de wereld van de `Mégamicres' zullen overnemen.

Casanova verwachtte van zijn roman nog veel meer, en wel dat hij hem de `onsterfelijkheid' zou bezorgen. Zoals we weten is dat niet gebeurd, ook al anticipeert het boek (waarin onder andere de auto, het vliegtuig, de telegraaf en het gifgas worden voorspeld) op de latere fantastische vertellingen van Edgar Allan Poe en Jules Verne. Casanova's tijdgenoten waren de eersten die hem teleurstelden: bij inschrijving vond zijn roman niet meer dan 156 gegadigden. En door het nageslacht is dit verzuim om begrijpelijke redenen nooit hersteld; ook de herdruk van een paar jaar geleden heeft daar weinig aan weten te veranderen.

Gelukkig is dat ook niet meer nodig, omdat het echec van de roman onbedoeld een gunstig gevolg heeft gehad. Bijna alle Casanova-kenners zijn het er immers over eens dat het wansucces van de *Icosaméron* Casanova heeft aangezet tot het opschrijven van zijn persoonlijke herinneringen, die met hun ruim drieduizend bladzijden zijn meest geslaagde roman vormen en die hem - weliswaar postuum - alsnog de beoogde onsterfelijkheid hebben gebracht.

***

Bijna anderhalve eeuw heeft men Casanova's - in het Frans geschreven - memoires alleen in een bewerkte versie kunnen lezen. Nadat het manuscript in 1820 was aangekocht door de Leipziger uitgever Brockhaus, durfde deze een integrale publicatie van de tekst niet aan. Eerst verscheen (tussen 1822 en 1828) een Duitse vertaling, bewerkt en gekuist door Wilhelm von Schütz; daarna volgde een Franse versie, die onder handen was genomen door Jean Laforgue, een leraar Frans aan het adellijk college te Dresden. Totdat uitgeverij Brockhaus in 1960 eindelijk besloot het oorspronkelijke manuscript te laten drukken, heeft Casanova's levensverhaal voornamelijk in de bewerking van Laforgue het publiek bereikt.

Zelfs een vluchtige vergelijking leert dat de verschillen enorm zijn. Weliswaar schrijft Laforgue in het voorwoord bij zijn editie dat hij het proza van Casanova slechts in twee opzichten had herzien: hij had de stijl gezuiverd door die te ontdoen van grammaticale fouten, italianismen en latinismen, en hij had om zijn negentiende-eeuwse publiek te sparen over de al te obscene passages een discrete `sluier' geworpen. Maar dat mag gerust een grof staaltje van valse bescheidenheid worden genoemd: in de praktijk blijkt er nauwelijks een alinea of zelfs maar een zin te zijn, die hij met rust heeft gelaten.

Het heeft de tekst, kan men sinds 1960 vaststellen, geen goed gedaan. Want Casanova mag dan hier en daar een slordig stilist zijn geweest, zijn proza is wel altijd levendig en energiek, terwijl Laforgues gestroomlijnde Frans verhoudingsgewijs een

fletse en gekunstelde indruk maakt. Zo heeft in de dialogen de directe rede vaak het veld moeten ruimen voor een indirecte weergave van de gesprekken, en treffen we in plaats van Casanova's concrete feiten geregeld verdoezelende stijbloempjes aan. De veranderingen betreffen zowel grote als kleine zaken.

Waar Casanova het bij voorbeeld heeft over 'twee borstjes die van marmer leken', schrijft Laforgue, zonder duidelijke reden: 'twee bolletjes die veel te hopen gaven'. Wanneer Casanova in Napels een nacht lang het bed deelt met zijn dochter Leonilda en haar moeder Lucrezia, brengt Laforgue zijn in het voorwoord aangekondigde 'sluier' in stelling, terwijl in het manuscript onomwonden te lezen staat hoe deze erotische gezinshereniging zich precies voltrokken heeft. Ook ontbreken de vele details over voorbehoedmiddelen, fysieke eigenaardigheden en andere in het seksuele verkeer belangwekkende zaken, waarmee Casanova de moderne cultuurhistoricus aan zich verplicht. Maar dat laatste geldt evengoed voor een toch geenszins onwelvoeglijke maaltijd: Laforgue beperkt zich tot een karig 'souper délicieux', van Casanova daarentegen krijgen we exact te horen wát hij allemaal heeft gegeten.

De meest ingrijpende vervalsing heeft echter met de politiek te maken. Laforgue, een overtuigd republikein en antiklerikaal, is zo brutaal geweest Casanova's tekst aan zijn standpunten aan te passen. Een lange onthullende digressie over de Franse Revolutie en de monarchie (waarin Casanova het volk typeert als 'een reusachtig redeloos dier' en 'een verzameling van beulen') is eenvoudigweg door hem geschrapt. Negatieve opmerkingen over kerk en geestelijkheid (Casanova vond niettemin dat een staat het onmogelijk zonder godsdienst kon stellen) heeft hij aangedikt. Bij een beschrijving van Louis XV (over wiens schoonheid Casanova opmerkt: 'men voelde de drang op slag van hem te houden') last Laforgue een politiek correcte gedachte in over de 'serviliteit': 'Kan een man zich zo onderwerpen dat hij het juk duldt, en kan een man zich zo ver boven de anderen verheven voelen dat hij dergelijke allures aanneemt!' Als we de bewerking moeten geloven was de auteur en protagonist diep in zijn hart een medestander van de Franse Revolutie.

In werkelijkheid ontbrak bij Casanova iedere sympathie voor wat er in Frankrijk gaande was terwijl hij in Dux aan zijn memoires werkte; dat blijkt ook uit zijn andere, niet door Laforgue gecensureerde geschriften. De leden van de Assemblée Nationale vond hij (in een uiteraard geschrapte passage) 'een verzameling van imbeciele botteriken die, verblind door hun karakter, datgene mogelijk achtten waarvan veertig eeuwen ervaring de onmogelijkheid aantonen'. Achter de schone revolutionaire schijn ontwaarde hij niets dan vuig eigenbelang.

Toch is Casanova geen onvoorwaardelijk verdediger van het Ancien Régime geweest. Met name voor de ministeriële bureaucratie kan hij niet veel waardering opbrengen. Herhaaldelijk noemt hij het wanbeleid van de ministers de oorzaak van de revolutie. Maar Louis XVI krijgt van hem evenzeer de schuld; hij had zich door zijn zwakke optreden de troon onwaardig getoond. De manier waarop hij na 1789 de monarchie had verkwanseld door zijn soevereiniteit af te staan aan het volk, bewees dat hij het niet verdiende om koning te zijn. Casanova verklaart zich meer dan eens een aanhanger van de theorieën van Machiavelli en Hobbes: de enige garantie voor politieke gezondheid was een sterke vorst, die er niet voor terugdeinsde zo nodig van

zijn - absolute - autoriteit gebruik te maken.

Hoe oprecht was Casanova? In zijn *Lettre à Leonard Snetlage* (1797) verdedigt hij de stelling dat politieke revoluties altijd meer ellende veroorzaken dan ze oplossen, met daarbij de argumenten die destijds in het contrarevolutionaire kamp gebruikelijk waren. Had hij zich niet simpelweg geconformeerd aan de politieke overtuiging van zijn adellijke weldoener en diens omgeving? Ondenkbaar is zo iets niet: Casanova was een meester van de maskerade, desgewenst kon hij zich gedragen als een volmaakte kameleon. Waarom zou de conservatieve criticaster in Dux niet zijn laatste metamorfose zijn geweest?

Er zijn een paar krachtige argumenten die hiertegen spreken. In de eerste plaats is het duidelijk dat de zaak hem werkelijk aan het hart ging. Aan een van zijn correspondenten schreef hij dat hij 'de hele dag' aan 'die vervloekte Franse Revolutie' moest denken. In zijn nalatenschap zijn diverse notities aangetroffen die daarvan getuigen, onder meer een verhitte tirade tegen de jakobijnse leider Robespierre, aan wie hij ook een - helaas nooit teruggevonden - brief van niet minder dan 120 bladzijden zou hebben geschreven. In de tweede plaats is het heel goed te begrijpen waarom de Franse Revolutie hem zozeer tegen de borst stuitte.

Onder zijn nagelaten papieren bevindt zich een opmerkelijke Dialog tussen de 'filantroop Robespierre' en de 'misanthropische galeiboef Bonnevoile'. De laatste heeft zich, tot grote verontwaardiging van de eerste, vrijwillig bij de galeien gemeld; liever zit hij daar uit eigen beweging gevangen dan te moeten leven onder de tirannieke vrijheid van Robespierre en diens medefilantropen. Hier komt iets heel anders naar voren dan machiavellisme of reactionair conformisme. Casanova speelt een strikt individualistische opvatting van vrijheid uit tegen de collectieve, op de *droits de l'homme* gebaseerde vrijheid van de Franse Revolutie. Concrete onafhankelijkheid strijdt in deze dialoog met abstract recht. En uit de memoires weten we dat voor Casanova alleen de eerste vorm van vrijheid een reële geldigheid bezat.

'Mijn grote rijkdom is dat ik mijn eigen meester ben, van niemand afhankelijk, en niet bang voor tegenslagen', schrijft hij in zijn *Histoire de ma vie*. Zonder deze vrijheid is het geluk onmogelijk. Een geluk dat bestaat uit genot en uit het alerte vermogen te profiteren van het moment: '*Carpe diem*, luidt mijn devies'. Het geluk is altijd hier en nu, zinnelijk en direct, totaal, niet gehinderd door vooroordelen, regels of wetten. Maar het kan daarvan ook nooit afhankelijk zijn; geluk is bij Casanova uitsluitend een gevolg van eigen inspanning, eigen durf, eigen lust.

Voor de vrijheid die een dergelijk - libertijns - geluk vereist, was in de idealen van de Franse Revolutie geen plaats ingeruimd. Met Rousseau geloofden de revolutionaire 'filantropen' zelfs dat de mens kon worden gedwongen vrij te zijn en dus gelukkig. Casanova, die als 'chevalier de Seingalt' zo gewiekst zijn weg had weten te vinden in de onvrije, hiërarchische wereld van het Ancien Régime, moet instinctief hebben begrepen dat hij in de wereld van de Revolutie, met haar afgedwongen vrijheid, haar gelijkheid en haar 'deugdzaam' geluk, gedoemd zou zijn altijd een vreemdeling te blijven. Hem bleef daarom geen andere keuze dan met ontzetting te reageren op de gebeurtenissen in Frankrijk.

Hoe hevig zijn ontzetting is geweest en hoe diep zijn afschuw, mag blijken uit

een brief aan Opiz uit 1793, waarin hij verklaart graag als 'beul' te willen optreden om alle jacobijnen op te hangen. Het is uit Casanova's pen een weinig karakteristieke uiting van bloeddorst. Maar begrijpelijk is zij wel - als een noodkreet ten gunste van zijn opvatting van het geluk, die onder de 'bonheur de la vertu' van Robespierre en Saint-Just met grof geweld dreigde te worden verpletterd.

(Arnold Heumakers. *Lessen in levenslust. Over Giacomo Casanova*. Athenaeum-Polak & Van Genneep, 1993)

Literatuurlijst

- * Casanova. *A Leonard Snetlage*. Paris, 1903.
- * Casanova. *Correspondance avec J.F.Opiz*. 2 dln. Leipzig, 1913.
- * Casanova. *Icosaméron*. Paris, 1988.
- * Casanova. *Histoire de ma vie. Edition intégrale*. 12 dln. Ed.Brockhaus/Plon. Wiesbaden-/Paris, 1960-1962.
- * Casanova. *Mémoires*. Ed.Arléa. Paris, 1993.
- * Childs, J. Rives. *Casanova*. Amsterdam, 1989.
- * Childs, J. Rives. *Casanoviana. An annotated world bibliography of Jacques Casanova de Seingalt and of works concerning him*. Wenen, 1956.
- * Furlan, Francis. *Casanova et sa fortune littéraire*. Saint-Médard-en-Jalles, 1971.
- * Mauzi, Robert. *L'idée du bonheur au XVIIIe siècle*. Paris, 1960.
- * Maynial, Edouard et Raoul Vèze. *La fin d'un aventurier. Casanova après les Mémoires*. Paris, 1952.
- * Morand, Paul (Ed.). *Le prince de Ligne. Les plus belles pages*. Paris, 1964.
- * *Pages casanoviennes*. 8 dln. Paris, 1925-1926.
- * Schmidt-Pauli, Edgar von (Hrsg.) *Der andere Casanova. Unveröffentlichte Dokumente aus dem Duxer Archiv*. Berlin, 1930.